

19. Zeeuws Documentatiecentrum, beeldbank Zeeland in Beeld, nr. 27899.
20. Gemeentearchief Vlissingen, beeldbank Vlissingen in Beeld, nr. FA14693.
21. www.flevolandboventwater.nl (documentnummer 728291). Over de familie Arendse en

andere Zeeuwen die in de Noordoostpolder een nieuw bestaan opbouwden zie: dr. D.J. Wolfram, 'Zeeuwse pachters in de Noordoostpolder. Selectie en bijdrage aan de sociale opbouw 1945-1962', Lelystad 1995.

De consistoriekamer

Een markant gebouw bij de kerk van Koudekerke

Eind december 2006 schrokken de inwoners van Koudekerke op toen ze via een huis-aan-huisfolder vernamen dat het bestuur van de plaatselijke protestantse gemeente plannen koesterde om de oude witte consistorie aan het Dorpsplein te slopen. Kort daarna haakte de PZC daarop in met een artikel waaruit het ongeloof van de bewoners sprak.

Het kerkbestuur was echter van mening dat er geen alternatief was. De vroegere gereformeerde kerk met aanbouw, aan de Tramstraat, was inmiddels verbouwd tot leslokalen van basisschool 't Klinket en men zocht meer ruimte voor de kerkelijke activiteiten. De consistorie moest wijken voor een modern en naar verhouding groot complex van vergaderruimten dat op dezelfde plaats moest verrijzen. Het lijkt geen twijfel dat de realisatie ervan een ernstig verstorend effect heeft op het

Dorpsplein, "een aanslag op authentiek religieus erfgoed en uitgerekend op het moment dat het Jaar tot Behoud van het Religieus Erfgoed (2008) voor de deur stond."

Dit was de aanleiding om wat dieper te duiken in de geschiedenis van deze con-

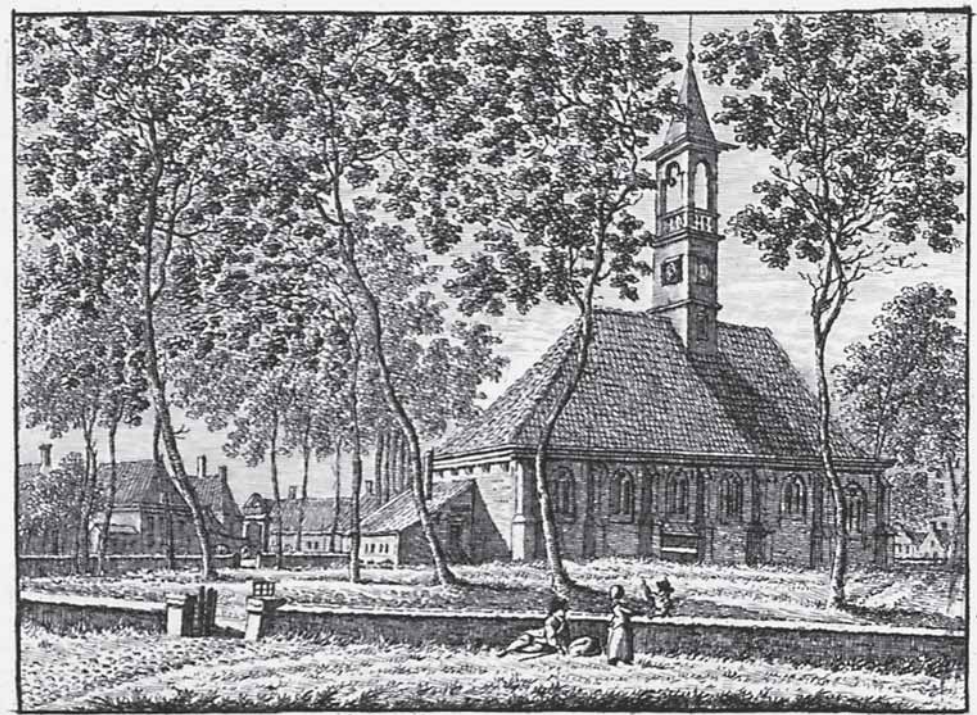
De voormalige r.-k. kerk van Koudekerke afgebeeld op het Panorama van Walcheren, de 'Zelandiae Descriptio', gemaakt rond 1500 door Antoon van den Wijngaerde.

sistoriekamer, waarvan de oorsprong teruggaat tot de zestiende eeuw.

De oude kerk

De Nederlanden waren in de zestiende eeuw ingelijfd door Spanje. Koning Filips II regeerde vanuit Madrid over ons land. Door de landelijke rebellie tegen de katho-

vonden er vernielingen plaats. Het waren niet alleen de Spaanse troepen die zich aan plunderingen te buiten gingen, het waren ook de prinsgezinde Geuzen die tijdens de veldslagen en belegeringen nauwelijks de regels in acht namen. Ze hielden rooftochten en richtten verwoestingen aan op het platteland van Walcheren.

T' DORP KOUDEKERK.

Gezicht op de hervormde kerk van Koudekerke, met consistorie, vanuit noordoostelijke richting, door Bulthuis. (Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata deel II, cat.nr. 147)

lieke heerschappij (in 1566 vond de Beeldenstorm plaats) stuurde Filips in 1567 de hertog van Alva met zijn troepen naar de Nederlandse gewesten om de opstandelingen weer in het gareel te krijgen. Alom

Zo viel aan dit geweld in 1572 ook de toenmalige r.-k. kerk van Koudekerke, in gebruik genomen in 1405, ten prooi. In 1574 verlieten de verslagen Spaanse troepen Middelburg. De bezetting was voorbij en vanaf dat moment kon er gedacht worden aan herbouw van alles wat verwoest was, ook in Koudekerke. De deels verwoeste r.-k. kerk had op het oog veel weg van de huidige kerk van Domburg, met een hoge spitse toren aan

de westzijde. In Koudekerke bevond zich aan de oostzijde een hoog koor met zijbeuken.

Herstel en verbouwing

In eerste instantie herstelde men de kerk zo goed mogelijk, met dien verstande dat de herbouw zich beperkte tot het middenschip, zonder de vroegere zijbeuken. In 1583 werd de eerste predikant, Pieter van den Broucke, benoemd. Uit archiefmateriaal blijkt dat de kerk in 1612 niet alleen al te klein was, maar ook erg bouwvallig. Dit resulteerde in 1614 tot de aanbesteding van de verbouwing van het kerkgebouw. Met deze verbouwing werd de basis gelegd voor de kerk zoals die er vandaag nog staat.

Diverse renovatie- en herstelwerkzaamheden leidden ertoe dat de kerk rond 1650 zijn definitieve vorm kreeg, met een aanbouw. Misschien niet voor het gebruik zoals vandaag de dag, maar dan toch als

Gezicht op de hervormde kerk van Koudekerke, met consistorie, vanuit noordoostelijke richting, aquarel door J.W. Worrell, 1857. (Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata deel II, cat.nr. 148)

opbergruimte en/of omkleedruimte voor de predikant. Beeldmateriaal is er uit die tijd niet. Het blijft gissen.

Oudste afbeelding

De oudste afbeelding die we van kerk en aanbouw/consistorie kennen, is een gravure van Bulthuis uit 1790. De ets is gemaakt vanuit het noordoosten, daar waar nu de hoek van de Badhuisstraat is.

De consistorie bestaat uit een aanbouw met een schuin aflopend dak, die aangeplakt is tegen het midden van de oostgevel, waarin een viertal kleine ramen zit met aan de noordzijde een deur. Het ligt voor de hand dat de hoofdingang van de kerk zich aan de andere zijde bevond, al of

niet via de aanbouw. Op het dak staat een schoorsteen en dat wijst op een vuurplaats of kachel en vanuit die gedachtegang kan men voorzichtig concluderen dat zich in het noordelijk deel van de aanbouw een opslagruimte voor onder meer brandstof bevond.

son (gevangeniscel) aangebouwd. Uit die tijd moet ook de uitdrukking "jij belandt nog eens onder den toren" dateren. Dat werd je als kind in de jaren vijftig nogal eens aangewreven wanneer je betrapt was bij het *bogeren* of als je ander ontoelaatbaar gedrag vertoond had. Of het een uitsluitend plaatselijke uitdrukking was, is mij niet

Uitg. F. B. den Boer, Middelburg.

Koudekerke

De consistorie zoals deze in 1866 tot stand kwam, ca. 1900. Aan de oostkant is de deur van het brandspuithuisje te zien, en de aansluiting van het schuine dak tot aan de goot van het kerkdak. Tussen de kerk en de consistorie loopt de weinig sierlijke regenpijpconstructie. (Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, prentbriefkaarten, cat.nr. ZI-P-524)

Aanpassing en verbouwing

In 1827 werd de aanbouw drastisch aangepast. Het bouwsel werd vergroot en er werden een brandspuithuisje en een *pri-*

bekend. Wellicht hebben zich in andere dorpen en steden ook prisons onder de toren bevonden. Het brandspuithuisje en de prison vormden één geheel met de consistoriekamer en stonden dus op kerkelijke grond. De nieuwe afmeting bedroeg 2,70 x 5,80 meter en de verbouwingskosten (f 285,-) waren voor rekening van de gemeente. Aannemer en bouwer was L. Heijbloem. De oudste kadastrale kaart van het Dorpsplein dateert uit 1830. Misschien gebruikte men de aanbouw conform de situatie zoals ze in 1857 werd geaquarelleerd.

In 1836 werd het kerkgebouw zelf verbouwd en kreeg het in grote lijnen zijn huidige gedaante. Bekend is dat de consistorieaanbouw toen al wit moet zijn geweest want in 1841 diende de burgemeester een plan in om het kerkhof tot een plantsoen te maken “en de kerkvoogdij zou dan de kerk moeten witten net zoals de consistoriekamer”, hetgeen overigens nooit is gebeurd.

Op de aquarel van J. Worrell uit 1857 zien we de aanbouw in volle glorie. Opnieuw is er vanaf de hoek van de Badhuisstraat geschilderd. De oostgevel toont nu twee ramen (de consistorie), rechts ervan is een deur (het brandspuithuisje) en in de noordgevel is de deur van de gevangenis. Het dak van de aanbouw is in 1827 schuin oplopend opgetrokken tot aan de goot van de kerk.

In 1858 vonden er opnieuw reparatiewerkzaamheden plaats aan het spuihuis en aan de prison en acht jaar later, in 1866, werd de volledige aanbouw (consistorie en de twee gemeentelijke vertrekken) nogmaals verbouwd en vergroot. De burgerlijke gemeente droeg f 150,- bij in de kosten waar het haar eigen deel van de verbouwing betrof.

Eigendomsrechten

Pas in 1882 passeerde op aandringen van Gedeputeerde Staten van Zeeland een notariële akte waarin de eigendomsrech-

ten betreffende de grond van het spuihuis en de gevangenis werden beschreven als burgerlijk eigendom. Ondanks het feit dat deze situatie al sinds 1827 bestond “was het er nooit van gekomen om dit notarieel vast te leggen.” Het kerkbestuur had in zijn welwillendheid de grond ter plekke ooit geschonken en het gemeentebestuur was

De hervormde kerk met de consistorie, gezien vanuit de Brouwerijstraat, voor de verbouwing van 1911. (Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, prentbriefkaarten, cat.nr. ZI-P-528)

van mening dat “de zaak verjaard was” en beschrijving niet meer nodig was. Men nam het niet zo nauw. Een bijlage van deze akte, waarin ook de overdracht van afscheiding tussen kerkplein en kerkhof en het eigendomsrecht over enkele “aschputten” werd beschreven, bevestigt schetsmatig de kadastrale situatie.

van het spuithuis en de cel komt vast te staan.

Regenpijpconstructie

Foto's uit het begin van de twintigste eeuw tonen de aanbouw zoals deze in 1866 tot stand kwam. Aan de oostkant is de deur van het brandspuithuisje te zien en de

Voor de restauratie in de jaren vijftig en zestig waren kerk en consistorie begroeid met wilde wingerd, die voornamelijk de zuidzijde van het gebouw vanaf de grond tot in de goot bedekte. (Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, prentbriefkaarten, cat.nr. ZI-P-531)

De situatietekening is van belang omdat ze exact de omvang en de plaats van de oorspronkelijke aanbouw uit omstreeks 1650 bevestigt, waardoor ook de exacte plek

aansluiting van het schuine dak tot aan de goot van het kerkdak. De zuidzijde van de aanbouw is erg sober. Er is een bepleisterde grijze muur met daarin twee deuren, links de ingang naar het kerkgebouw en rechts een kleinere deur naar de consistorie. Daartussen loopt de weinig sierlijke regenpijpconstructie vanaf het dak en de consistorie naar de regenbak, die zich daar nog bevindt.

In 1911 was er opnieuw een verbouwing. Zowel het brandspuithok als de prison ver-

dwenen definitief en de grond waarop zij gebouwd waren, is ongetwijfeld weer overgedragen aan de kerk. De consistorie toonde uniformiteit door haar neogotische raamtracering, deurlicht en spitsboogvensters. Ze werd witgeschilderd met vier blauwe pilasters en had een gestuukte, uitkragende lijst, waarop “die van Biggekerke jaloers waren”. Uiteindelijk kregen die laatsten toch hun zin nog. In Biggekerke werd ook een consistorie gebouwd die nagenoeg identiek was aan die in Koudekerke. Die is echter reeds vele jaren geleden onder de slopershamer gevallen.

Restauratie

Tussen 1951 en 1965 vonden in Koudekerke zowel aan de binnen- als aan de buitenzijde van kerk en consistorie grootschalige restauratiewerkzaamheden plaats: het ijzeren hek om het kerkhof verdween, de toren werd opnieuw geschilderd, de wijzerplaat en de windhaan werden verguld en het uurwerk kreeg groot onderhoud.

Kerk en consistorie werden ontdaan van de wilde wingerd, die voornamelijk de zuidzijde van het complex vanaf de grond tot in de goot bedekte. Ten slotte werd het kerkgebouw ontdaan van het grauwe pleisterwerk van cement, zodat de originele Zeeuws bakstenen ‘moppen’ weer tevoorschijn kwamen. De consistorie werd opnieuw geheel wit geschilderd, waardoor het accent tussen de blauwe en witte vlak-

ken verdween. Het blauw van de pilasters en ornamenten was in de vijftig jaar ervoor al verdwenen. Niet verwonderlijk, want kort na de nieuwbouw ervan, in 1911, brak de Eerste Wereldoorlog uit, daarna volgden de crisisjaren en de Tweede Wereldoorlog, de inundatie van Walcheren en de wederopbouw. Vanuit die optiek waren er andere

Pentekening van de hervormde kerk met de witte consistorie door Kees de Plaa, 2003. (Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, collectie-De Plaa, cat.nr. ZI-PLAA-2501)

prioriteiten te bedenken dan het onderhoud aan de kerk en de consistorie. De ontsierende regenpijpen aan de zuidgevel werden verwijderd, evenals de ‘knik’ uit de

dakconstructie, waardoor er een rechte borstwering ontstond.

Als kroon op het werk werd de consistorie, samen met het kerkgebouw, in 1967 ingeschreven in het monumentenregister en heeft het de staat van Rijksmonument.

Sloop of hoop?

Het samensmelten van de SoW-kerken tot één protestantse kerkgemeente leidde ertoe dat uitsluitend de Michaëlskerk op het Dorpsplein nog gebruikt wordt ten behoeve van de kerkdienst. Het afstoten van de vroegere gereformeerde kerk heeft ertoe geleid dat het facilitair ruimtegebrek alleen nog schijnt te kunnen worden opgelost door sloop van de consistorie. Daarna komt er ultramoderne nieuwbouw op uitgerekend deze locatie. De prijs? Het historische en authentieke karakter van het Dorpsplein verdwijnt voor de huidige én voor de volgende generaties.

In haar meest recente bouwhistorische verkenning betitelt de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten het gebouwtje als “een van de weinige kleine consistories in Zeeland die

haar interessante ontwikkelingsgeschiedenis heeft bewaard.” Het heeft “een rijksmonumentale aanbouw die een duidelijke relatie heeft met het type kerkgebouw uit het midden van de zeventiende eeuw, met belangwekkende bouw- en architectuurhistorische waarden waarvan sloop ten stelligste wordt ontraden.”

Wat de toekomst brengen moge? Diezelfde toekomst, zelfs nabije toekomst zal het leren.

Kees van Noppen

Geraadpleegde bronnen

- *Eigen onderzoek en archief.*
- *Zeeuws Archief, Archief Nederlands Hervormde Gemeente Koudekerke.*
- *Gemeente Veere.*
- *H. Grootjans, 'Nederlands hervormde gemeente Koudekerke 1583-1983', 1983.*
- *Archief R. Roose-van Noppen (weduwe J. Roose).*
- *H. Hendrikse.*
- *Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Zeist.*

Weeskamergeheimen 2

De brief

Het is onduidelijk waarom een brief uit 1776, gericht aan Hendrik Heijn in Oostkapelle, in het archief van de weeskamer van de landvierschaar Veere is terechtgekomen.¹ Oostkapelle hoorde in 1776 niet tot het gebied van de landvierschaar Veere. Hendrik Heijn wordt in de andere documenten van dit archief niet genoemd.

Uit de brief komt een probleem naar voren over de opvang en opvoeding van wezen. Misschien is de ruzie hierover zo hoog opgelopen, dat de persoonlijke brief uiteindelijk bij de weeskamer is terechtgekomen.

Voogden en wezen

In het geval van overlijden van een van de